

HIGIENE I CLASSE OBRERA A ESPANYA (1868-1939)

PRESENTACIÓ

Josep Lluís Barona

L'expansió doctrinal de l'higienisme als països occidentals durant la segona meitat del segle XIX i la seua institucionalització mitjançant la dotació de càtedres universitàries, creació d'instituts d'higiene, aparició de polítiques municipals de salubritat i configuració d'una ampla literatura monogràfica i de revistes especialitzades va determinar una de les seues característiques més fonamentals: la de constituir un aparell doctrinal que va més enllà de l'àmbit estricte de la ciència per esdevenir una estratègia d'intervenció en tots els racons de la vida pública i privada. En els seus orígens decimonònics, l'higienisme aportava un component moralitzador dels costums amb arguments científics que transformaven el vici, el pecat o certes formes de delictes en malalties susceptibles de prevenció o teràpia. Davant l'alarmant diagnosi que feien els higienistes de finals del vuit-cents d'una societat bruta, degenerada, viciosa, en síntesi, poc higiènica i malaltissa, es va configurar un projecte de *regeneració social* que incorporava la dimensió política, amb programes de regeneració social, que tenien com a objectiu preferent les classes obreres i camperoles.

El simposi que ara presentem és el resultat de l'interès d'un grup d'investigadors de diversos departaments de les Universitats de València i Alacant, que fa vora dos anys vàrem encetar un seminari de periodicitat mensual sobre les interaccions entre el moviment higienista i la classe obrera espanyola durant el període entresegles. L'objectiu no era altre que el de posar a debat les diverses aportacions individuals des dels camps de la salut pública, la història social, el moviment obrer o la història de la medicina i aportar alhora perspectives integradores o generals. Finalment, el simposi va incorporar vuit ponències, que representen les del grup valencià i d'Alacant ja esmentat, junt amb altres provinents d'investigadors del CSIC a Madrid, d'Alcoi i de la Universitat Pompeu Fabra de Barcelona.

La ponència de la professora Ana Aguado, del Departament d'Història Contemporània de la Universitat de València, s'ocupa de les relacions entre el discurs higienista, la construcció d'un model de gènere i la ideologia liberal. La seua anàlisi es centra principalment en les idees de Pere Felip Monlau i analitza de quina manera la mentalitat higienista representa els ideals de vida i la moral de la burgesia liberal, amb notes tan característiques com són la idea de complementarietat en la parella, la defensa del matrimoni, la família i la propietat com a unitat social en què es legitima la manca de drets civils de les dones i el model del marit protector i la dona obedient.

L'aportació de J.L. Barona (Departament d'Història de la Ciència i Documentació, Universitat de València) i Joan Lloret (Servei Valencià de Salut) proposa una aproximació bibliogràfica a la literatura higienista, la qual mostra com l'higienisme conté un programa de mentalització i regeneració que va dirigit específicament a les classes obreres i camperoles, les principals afectades pels estigmes físics i psíquics de la degeneració provocada per les dolentes condicions de vida. Tot establint una distinció entre almenys dues etapes corresponents

a l'higienisme liberal i a l'higienisme social, a través d'un seguit de textos analitzen la medicalització de l'alcoholisme, el debat sobre la vivenda de l'obrer, l'ús del temps lliure o el rol que pertoca a la dona proletària.

Javier Navarro, docent al Departament d'Història Contemporània de la Universitat de València, se n'ocupa del que constitueix la seua principal línia de treball: l'estudi del moviment anarquista. En aquest context va aportar una contribució sobre el neomalthusianisme en la premsa anarquista, la qual demostra el posicionament clar d'una cultura obrera autònoma enfront del creixement demogràfic. Si el malthusianisme conservador atribueix a la superpoblació l'origen de la misèria, el neomalthusianisme de tall anarquista canviava la lectura del problema i adoptant el lema de L. Bulffi «la misèria no engendra rebels», proposava una nova moral sexual i un estricte control de la natalitat.

El doctor Ricardo Campos (Centro de Estudios Históricos, CSIC, Madrid) analitza la ideologia higienista del PSOE, i distingeix dues etapes. La que correspon a la dècada dels anys 1880 ve marcada per l'ideal de la revolució social i la idea que les malalties són conseqüència de la misèria provocada pel sistema capitalista. Per contra, a partir dels anys 1890 s'imposa una perspectiva reformista caracteritzada per una fe absoluta en la capacitat regeneradora de la ciència. A la difusió d'un higienisme pedagògic que es desenvolupava en les cases del poble i els ateneus, les malalties infectocontagioses (tuberculosi, malalties infantils ...) i l'alcoholisme constituïen la seua preocupació principal.

Els professors d'Alcoi A. Beneito i F. Blai aporten una anàlisi dels continguts higiènic a la premsa obrera alcoiana, i estableixen una distinció interessant entre la premsa republicana –principalment compromesa amb l'elaboració d'una estadística demogràfica i sanitària i no en les condicions del proletariat industrial–, la premsa anarquista i l'higienisme social de la premsa socialista, principalment preocupat per les condicions de les tavernes, els habitatges, la prostitució o el treball infantil.

El doctor Grabuleda (Universitat Pompeu Fabra, Barcelona) exposa el procés de suburbialització experimentat per Sant Martí de Provençals com a conseqüència de la industrialització i el creixement urbà. La documentació aportada permet esbrinar la cruïlla d'interessos socials, econòmics i polítics entre els agents socials, sovint contraposats i ratifica la inoperància dels desplegaments normatius sobre salut pública, la pervivència d'un model anacrònic de la lluita contra les epidèmies o la medicalització d'un problema d'infraestructures urbanes, com és ara la instal·lació del clavegueram.

Les dues darreres ponències tenen com a objecte l'estudi de les condicions laborals dels treballadors i els accidents laborals. E. Perdiguero, J.R. Ramos i Moncho (Departament de Salut Pública i Història de la Ciència, Universitat d'Alacant) estudien el cas d'Alcoi. Aborden el desenvolupament legislatiu espanyol des del 1900 i analitzen els comunicats d'accidents, tot desvetllant la importància social del paper dictaminador del metge respecte de l'accidentat. I. Juan, R. Maestre i A. Calatayud (Departament de Medicina Preventiva i Salut Pública, Universitat de València) aporten un estudi d'orientació semblant respecte de la ciutat de València. Aquestes aportacions inclouen reflexions rellevants sobre la dimensió del treball infantil, la realitat de les baixes laborals i la importància de la funció del metge en relació amb les indemnitzacions.